




H. Ünal Nalbantoğlu, *Politik İktisadın Klasik Teorileri*, Ayrıntı Yayınları, 2022, 125 s.

Değerlendiren: Mustafa İslamoğlu

Sosyolojinin kurucusu kabul edilen Auguste Comte, 1826 yılında Eichthal'a yazdığı bir mektupta politik iktisadın, Adam Smith'ten itibaren "geriye giderek" ilerlediğinden yakınmaktadır (Cuisenier, 1967, s. 129). Comte, toplumsal karşılığı olmayan kavramlara başvurarak bir soyutlamaya gitmenin politik iktisadı somut gerçekliklerden uzaklaştırdığını vurgulamaktadır. Comte'un bu serzenişinden yaklaşık yarım asır sonra 1870'li yıllardaki marjinalist devrim, matematiği politik iktisadın dili haline getirerek katı bir rasyonalite anlayışını bilimin merkezine taşımıştır. Günümüzde ortaya atılan ekonometri modellerinin mutlak kesinlik iddiası iktisat bilimini felsefe, sosyoloji ve tarihe yabancılaştırmıştır. Halbuki Smith'in mensubu olduğu İskoç Aydınlanmasının karakteristik özelliklerinden birisi, toplumsal barışın hangi değerlerin yörüngesinde gerçekleşeceğinin araştırılmasına dönük kaygısıdır. Akıl çağı olarak adlandırılan bir dönemin sonunda dinsel ve metafizik değerleri birer norm olmaktan çıkararak toplumun hangi paradigmlar çevresinde kendisini yeniden inşa edebileceği, Smith'in bir İskoç aydını olarak ilgilendiği temel sorunsaldır. Meslekten sosyolog bir entelektüelin yorumunu okuyucu ile buluşturan *Politik İktisadın Klasik Teorileri*, bu bakımdan incelenmeye değer bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Hasan Ünal Nalbantoğlu, lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji

 Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, mislamoglu@bandirma.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-2058-7585>

Bölümü'nde tamamlamıştır. Aynı üniversitenin aynı bölümünden öğretim üyesi sıfatı ile emekli olmuştur. Meslekten iktisatçı olmayan Nalbantoğlu; Osmanlı tarihinden iktisat felsefesine, estetikten mimarlığa oldukça geniş bir yelpazede çalışmalar gerçekleştirmiştir.

Politik İktisadın Klasik Teorileri, Ayrıntı Yayınları tarafından 2022 yılında neşredilmiştir. Eserin ana metnini, Prof. Dr. Hasan Ünal Nalbantoğlu'nun 1990 yılında Berkeley Üniversitesi'nde lisans öğrencilerine verdiği ve aynı adı taşıyan ders için hazırladığı notlar oluşturmaktadır. Korkut Boratav'ın sunuşu ile başlayan kitap on iki bölümden oluşmaktadır. İngilizceden Türkçeye çeviriyi Ceyhan Gürkan yapmıştır. Ana metnin sonunda Ahmet Alpay Dikmen'in, hocası Nalbantoğlu ile ilgili duygu ve düşüncelerini ifade ettiği "Son Sözler" başlıklı kısa bir yazısı bulunmaktadır. Eser, Gürkan'ın "Sosyoloji Benim İçin Politik İktisattır" H. Ünal Nalbantoğlu ile Politik İktisada Bir Giriş" başlığını taşıyan kapsamlı bir değerlendirmesi ile son bulmaktadır. Gürkan, söz konusu notların kendisine tez danışmanı olan Nalbantoğlu tarafından yayınlanmak amacı ile değil; doktora çalışmasına kaynak oluşturmak üzere verildiğini aktarmaktadır. Bu bakımdan 2011 yılında vefat eden Nalbantoğlu hayatta olsaydı notları olduğu gibi mi yayınlardı? Bu sorunun yanıtını bilmiyoruz. Çeviride Gürkan'ın iktisadi düşünceler tarihi ve iktisat felsefesi jargonuna hakimiyeti kendisini açık bir şekilde göstermektedir. Bu bakımdan çevirinin ilgili literatüre uygun yapıldığını belirtmek yanlış olmayacaktır. İstisnai olarak Weber'in dört eylem tipinden birisine karşılık gelmek üzere metinde yer verildiğini düşündüğümüz biçimsel rasyonalite (s. 90) ifadesi için belki daha iyi bir seçenekten bahsetmek mümkündür. 19'uncu yüzyıl Prusya'sında "mantıki biçimsel rasyonalite" (logically formal rationality), Roma hukukunun modern bir yorumu olarak Alman Pandekt hukukuna karşılık gelen bir rasyonalite türüdür (Ewing, 1987, s. 491). Nitekim hukuk alanındaki akademik çalışmalarda bu ifadeye sıklıkla yer verildiği görülür (Topuzkanamış, 2012, s. 255). Buna karşılık Weber'e ilişkin literatürdeki daha genel çalışmaların çevirilerinde "formel rasyonalite" (ve rasyonelleşme) yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Kalberg, 2017, s. 240). Çevirmenin bu tercihini bir yanlışlık olarak görmek mümkün olmamakla birlikte politik iktisat kontekstinde formel rasyonalite, kulak tırmalamayan bir diğer seçenek olarak ön plana çıkmaktadır.

Birinci bölüm, "Başlangıç Düşünceleri" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Nalbantoğlu didaktik bir tavır benimsememektedir. Daha çok öğrencilerinde bir sorgulama sürecini başlatma isteği ön plana çıkmaktadır. Felsefi eğilimlere yer veren bu bölüm daha çok bir metodoloji tartışması niteliğindedir. Pozitivizmin politik iktisat üzerindeki etkisi Lakatos, Kuhn ve Popper gibi yazarlar üzerinden anlatılmaktadır. Yazar, bu bölümde günümüz iktisatçılarına göre klasiklere daha yakın bulunduğu

Keynes hakkında bilgi verir. Satır arasında ifade edilmek istenen; klasiklerin Keynes tarafından eleştirilmesine rağmen Keynes ile klasikler arasındaki benzerliğin Keynes ile modern iktisatçılar arasındaki benzerlikten daha ileri seviyede olduğudur. Halbuki Keynes'in başlıca eseri *Genel Teori* (1936) klasiklerden çok Neo-klasikleri eleştiri konusu yapar. Neo-klasik sözcüğü iktisatta her ne kadar ilk kez 1900 yılında Veblen tarafından kullanıma sokulmuş olsa da terimin iktisatçılar arasında genel bir kabul görmesi ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir (Aspromourgos, 1987, s. 266). Bu bakımdan *Genel Teori*'nin yayınlandığı 1930'larda klasikler ifadesi hem klasikleri hem de Neo-klasikleri içerisine alır. Nalbantoğlu gibi ustalık derecesinde tecrübeli bir akademisyenin derslerinde bu gerçekliği sözlü olarak açıklamış olması ihtimal dışı değildir. Ancak ana metin içerisinde bu ayrıma değinilmemiş olması kimi okuyucunun tahayyülünde yanlış anlamaya gebe dir. Boratav'ın bu hususu sunuş kısmında her seviyeden okuyucunun anlayabileceği bir üslup ile dile getirmesi ise kuşkusuz yerinde bir müdahaledir.

Nalbantoğlu, "Antikitede İktisadı Düşünmek" başlıklı ikinci bölümde Amartya Sen'in etik ve mühendislik yaklaşımlarından (Sen, 1987, s. 4) bahsetmektedir. Akabinde Aristoteles'in iktisada dair düşüncelerinin de günümüz modern iktisadı ile bağ kuracak netlikte olmadığına vurgu yapar. Birincil kaynaklardan örnek veren yazar, Aristoteles felsefesini Sen'in etik yaklaşımı içerisinde görür. Aristoteles'in kullanım değeri ile mübadele değerini ayırmasının, bugün yapılan ayırım ile aynı ifadeleri içermese de küçümsenmemesi gerektiği görüşündedir. Üçüncü ve dördüncü bölümler de tıpkı ikinci bölüm gibi üniversite öğrencisini politik iktisadın klasik teorilerine hazırlama amacı gütmektedir. Böylece kitabın üçte biri, zamansal bağlamda klasik politik iktisat sınırlarının dışında kalmaktadır. Bu bakımdan kitabın başlığı ile içerik arasında tam anlamı ile bir paralellik bulunmamaktadır. Bunun nedeni, anlaşıldığı kadarı ile Nalbantoğlu'nun genel anlamda düşünceler arasında bir devamlılık olduğuna inanmasıdır. Örneğin yazar "Genç Marx" - "Olgun Marx" ayırımına katılmaktadır. "Orta Çağ Yapılarının Dönüşümü" başlıklı üçüncü bölümde Kınalızade Ali Efendi'nin Adalet Dairesi dilimlerinde yer alan özdeyişler ile İbn Haldun ve Aristoteles eserlerinden pasajlar arasındaki benzerliklere yer vermesi (ss. 34-35) bunun bir diğer göstergesidir. Nalbantoğlu'nun bu bakımdan karşılaştırmalı tarihsel analizde bulunduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

Hobbes, Locke ve Rousseau'nun doğa durumuna dair düşüncelerine yer veren yazar, "Bilgi Yapılarının Dönüşümü" başlığını taşıyan dördüncü bölümde toplum sözleşmesinin nasıl ortaya çıktığını ele almaktadır. Bu bölümde tartışmanın iktisat tarihinden sosyolojiye, sosyolojiden felsefeye ve oradan bilim felsefesine doğru kaydığı görülür. Nalbantoğlu, felsefe alanında Heidegger ile ilgili çalışmaları

literatürde bilinen bir entelektüeldir (Nalbantoğlu, 1997). Bir disiplinden diğerine yumuşak geçişleri kulak tırmalamadan yapabilmesini bu ayrıcalıklı konumunun bir uzantısı olarak değerlendirmek mümkündür. “... Doğanın sözüm ona uyumlu ve ahenkli yapısının...” (s. 40) ifadesinden Nalbantoğlu’nun doğadaki çıkarlar uyumu yaklaşımını benimsemediği; buna karşılık “Modern bilimin tasarımı tarzi doğayı hesaplanabilir bir kuvvetler uyumu olarak izler ve tuzağa düşürür” (s. 41) sözüne katıldığı sezilmektedir.

Beşinci bölümde Nalbantoğlu, merkantilistleri ve fizyokratları ele almaktadır. Yazar, merkantilizm literatürüne uygun olarak “merkantil çıkarlar” (s. 47) ifadesini kullanmaktadır. Smith (1937), merkantilizmi “Merkantil Sistem” başlığı altında incelemiştir. Hecksher gibi yazarlar, kendilerini hiçbir zaman merkantilist şeklinde ifade etmeyen merkantilistlerin bu nedenle bir okul olamayacağını ileri sürmektedirler (Roncaglia, 2005, s. 58). Merkantil sistem ifadesini kullanması, Nalbantoğlu’nun yüksek farkındalığının bir göstergesidir. Merkantilizm ve fizyokrasi, önemli olmakla birlikte klasik politik iktisadın içerisinde yer almayan iki okuldur. Yazar, satır aralarında fizyokrasi için bunun nedenini Quesnay’in “Ekonomik Tablo”unda da görüldüğü üzere devlet veya ülkenin iktisadi değil askeri ve siyasal kavramlar ile açıklanmasına bağlamaktadır. Bölümün, klasiklerin ilki Adam Smith’in bu okullara yönelttiği eleştiriler ile son bulması bu bakımdan yerinde bir tercih olarak görünmektedir.

Adam Smith ile ilgili olan altıncı ve yedinci bölümlerde Smith’in yaşadığı dönemde kendisinin toplumda ve entelektüel çevrelerde nasıl algılandığına ilişkin kayda değer bilgiler verilmektedir. Nalbantoğlu’nun notlarından anlıyoruz ki Smith, yaşadığı dönemde İskoç düşünür James Steuart’ın ikinci derecede bir kopyası şeklinde algılanmış bir düşünür imiş (s. 57). Bundan yola çıkarak iktisadın münferit bir disiplin haline gelmesi de notlarda 1776 yerine 1815 olarak tarihlendirilmiştir (s. 58). Eserin bu bakımdan ayırt edici bir özelliği de dönemin algısını ortaya koyması ve bu nedenle okuyucuyu alışlagelmiş kalıpların dışına çıkmaya zorlamasıdır. Nalbantoğlu’nun bu entelektüel sorgulama gücü eserin geneline dengeli bir tonda yayılmıştır. İktisadın münferit bir bilim haline gelmesini 1815 yılına tarihlendiren yazar, buna uygun olarak Ricardo’yu yeni ufuklar açan bir iktisatçı olarak tanıtmaktadır. Bunda belki de Ricardo’nun Smith’ten farklı olarak doğrudan bir iktisat sosyolojisi analizine girmiş olmasının etkisi vardır. Ricardo’nun milli gelirden pay alan farklı sınıfları ele almasına vurgu yapan Nalbantoğlu, bu iktisatçıya iki hafta ayırmıştır.

Kitabın son bölümleri Alman Aydınlanma yazarlarına ayrılmıştır. Kant, Hegel, Marx ve Weber gibi iktisatçı kimliklerinden çok filozof ve sosyolog kimlikleri ön plana çıkan bu şahsiyetler; doğal olarak yalnızca iktisadi bağlamda ele alınmamışlardır.

Bu yazarların politik iktisadın geçirdiği evrimdeki rolü sorgulanmakla kalınmamış aynı zamanda Nalbantoğlu'nun özellikle Marx ve Weber ile ilgili kişisel görüşleri de notlara yansımıştır. Gürkan'ın açıklamalarından Nalbantoğlu'nun Marksist geleneğe mensup iktisatçılardan etkilendiği anlaşılmaktadır. Boratav ise sunuş yazısında Nalbantoğlu'nun Marx ile ilgili görüşlerini tamamen paylaşmadan aramızdan ayrıldığına dikkat çekmektedir.

Hasan Ünal Nalbantoğlu'nun disiplinler arası çalışmalara aşına oluşu; birbiri ile ilgisiz gözükken konular arasında yumuşak geçişleri doğal akış içerisinde zorlanmadan gerçekleştirilmesinden anlaşılmaktadır. "Sosyoloji Benim İçin Politik İktisattır." diyen bir Türk entelektüeli olarak iktisadın geldiği noktayı yeniden düşünmemizde önemli bir esere imza attığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

- Aspromourgos, T. (1987). On the origins of the term "neoclassical", *Cambridge Journal of Economics*, 10 (3), 265-270.
- Cuisenier, J. (1958). Auguste Comte et la sociologie économique, *Cahiers Internationaux de Sociologie, Nouvelle Série*, 24(1), 125-140.
- Ewing, S. (1987). Formal justice and the spirit of capitalism:Max Weber's sociology of law, *Law and Society Review*, 21 (3), 488-512.
- Kalberg, S. (2017). *Max Weber'in karşılaştırmalı-tarihsel sosyoloji analizi*. A. Bölükbaşı (Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Nalbantoğlu, H. Ü. (1997). *Patikalar: Martin Heidegger ve modern çağ*. İmge Yayınevi.
- Roncaglia, A. (2005). *The wealth of ideas*. Cambridge University Press.
- Sen, A. (1987). *On ethics & economics*. Basil Blackwell.
- Smith, A. (1937). *The wealth of nations: an inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. The Modern Library.
- Topuzkanamış, E. (2012). Max Weber'de ekonomi, hukuk ve rasyonelite, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 253-274.